

Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи : науковий збірник.
Луцьк: Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2017. С. 25–28.

УДК 811.161.2'367.5

Тетяна Масицька

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ РЕЧЕННЄВИХ ВІДНОШЕНЬ У ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

У статті схарактеризовано семантично елементарну реченнєву конструкцію, у якій виділено субстанційні семантико-синтаксичні відношення. Установлено диференційну структуру семантико-синтаксичних відношень, на основі яких виокремлено субстанційну семантико-синтаксичну залежність. Проаналізовано семантико-синтаксичні відношення в ускладнених реченнєвих конструкціях.

Ключові слова: семантично елементарна реченнєва конструкція, семантико-синтаксичні відношення, субстанційна семантико-синтаксична залежність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження семантико-синтаксичної структури речення і її компонентного складу є актуальною проблематикою теорії залежностей [6; 7]. У граматичній організації речення зреалізовані семантико-синтаксичні відношення, що формують та характеризують реченнєві структури. Для визначення складників речення й пізнання їхньої специфіки вагоме значення має виокремлення семантико-синтаксичних відношень.

Концептуальне розмежування синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень в українському мовознавстві належить І. Р. Вихованцеві [2]. Дослідник констатує, що на противагу синтаксичним зв'язкам, які спрямовані у внутрішню структуру синтаксичних одиниць-конструкцій (речень і словосполучень) і відбивають характер формальних граматичних стосунків, семантико-синтаксичні відношення виявляють зовнішнє спрямування: виражають стосунки між предметами та явищами позамовного світу. Відображаючи стосунки предметів і явищ дійсності, вони репрезентують значеннєві стосунки поєднаних певним синтаксичним зв'язком

синтаксичних одиниць [2, с. 43]. Поглиблюють граматичну теорію речення К. Г. Городенська [3; 4], А. П. Загнітко [5], М. І. Степаненко [10], М. Я. Плющ [9], О. Г. Межов [8] та ін., у працях яких представлено докладне вивчення семантико-синтаксичної організації реченнєвих структур.

Мета нашої розвідки полягає у диференціації семантико-синтаксичних відношень у простих елементарних конструкціях, що можливе при розв'язанні таких **завдань**: 1) схарактеризувати реченнєву конструкцію, у якій виділяємо субстанційні семантико-синтаксичні відношення; 2) визначити структуру субстанційних семантико-синтаксичних відношень; 3) виокремити субстанційну семантико-синтаксичну залежність; 4) проаналізувати семантико-синтаксичні відношення в ускладнених реченнєвих конструкціях.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Семантико-синтаксичні відношення визначаємо в простому семантично елементарному реченні, сформованому з одного предиката та залежних іменникових компонентів. У такій реченнєвій конструкції предикат виражений підпорядкувальним компонентом, до якого спрямовані семантико-синтаксичні відношення від підпорядкованих компонентів. Зважаючи на семантику предикатів або їхніх функційних еквівалентів, у простому семантично елементарному реченні виділяють лише субстанційні (предметні) семантико-синтаксичні відношення, які передають значення предметності [2, с. 44].

Субстанційні семантико-синтаксичні відношення мають досить ємну диференційну структуру:

1) суб'єктні семантико-синтаксичні відношення:

а) семантико-синтаксичні відношення суб'єкта дії, напр.: ... *a ciocia tytoń sadzi...* (D. Onkowycz, s. 69); *Dziewczęta piły [wodę]* (M. Som, s. 73); *Oni biegli niebiosami* (I. Dracz, s. 109); *A chłopcy <...> będą szli w Tatry* (M. Synhajiwskyj, s. 115);

б) семантико-синтаксичні відношення суб'єкта процесу, напр.: ... *dziewczęta na wodę czekały...* (M. Som, с.71); ... *on umiera zawsze na stojąco*

(I. Czerneckyj, s. 97); [Rumianki] *Kwitły dla mnie w nagrodę* (M. Synhajiwskyi, s. 111); ... *znowu był wiatery* ... (I. Kałyneć);

в) семантико-синтаксичні відношення суб'єкта стану, напр.: ... *a jednak dziewczęta mnie lubiły* (M. Som, s. 71); – *My nie wierzymy!* (I. Czerneckyj, s. 99); *Natomiast lubi mapy Bopłana* (I. Dracz, s. 105); *Błyskawica zakochała się w żrebięciu* (I. Dracz, s. 109);

г) семантико-синтаксичні відношення суб'єкта якісного стану, напр.: ... *a konie [były już] stare i leniwe* (M. Som, s. 71); ... *i byłem smieszny i mały*... (M. Som, s. 73); ... *i wszystkie lata dla mnie są szczęśliwe* (I. Czerneckyj, s. 99). Помічено, що у польській мові займенникові слова мають імпліцитне вираження, тоді як в українській мові – експліцитне, пор: ... *i лише тоді я бачу* ... (О. Лупій, с. 132) – *i tylko wtedy widzę* (О. Łupij, s. 133); *Так я почалася*... (В. Вовк, с. 26) – *Tak zrodziłam się* ... (W. Wowk, s. 27).

г) семантико-синтаксичні відношення суб'єкта кількісного стану, напр.: *Dziewczyny były <...> sześć; Nie było ich trzech;*

д) семантико-синтаксичні відношення суб'єкта стану-відношення, напр.: *Chłopiec był silniejszy od dziewczynu;*

е) семантико-синтаксичні відношення суб'єкта всеохопного стану (представлений імпліцитно), напр.: ... *w Weimarze zmierchało* ... (I. Żyłenko, s. 171); *Świta*... (R. Kudłyk, s. 181);

2) об'єктні семантико-синтаксичні відношення, напр.: ... *wspominam matczyne ręce* (P. Osadczyk, s. 131); *Kochana otworzyła okiennice* (Ł. Horłacz, s. 169); *Wszehświat lubię*... (W. Barna, s. 339) (А. П. Загнітко констатує, що окремі семантико-синтаксичні відношення охоплюють кілька різновидів, зокрема, зазначає дослідник, об'єктним семантико-синтаксичним відношенням властива диференціація: 1) власне-об'єктні (*зустріти товариша, відчутти радість*); 2) об'єктно-адресатні (*надіслати матері, подарувати дівчині*); 3) об'єктно-інструментальні (*вишивати голкою, забивати молотком*) [5, с. 382 – 383]);

3) адресатні семантико-синтаксичні відношення, напр.: *Napisz do mnie list* (Т. Kołomijec, s.77); *Daruję matkom serdeczną czułość...* (І. Żylenko, s. 175); *Co ty jej dasz?* (N. Stefurak, s. 335);

4) інструментальні семантико-синтаксичні відношення:

а) семантико-синтаксичні відношення знаряддя дії, напр.: ... *kobieta* <...> *dla ukochanego szynkę krajala [nożem]* (W. Huźwa, s. 101); [Garncarz] <...> *lepił [ręce] makutry...* (A. Hłuszczak, s. 145); ... *okopiesz pień [łopatę] dookoła* (A. Hłuszczak, s. 147); ... *pobielsz go [pień] [pędzlem] do odpowiedniej wysokości...* (A. Hłuszczak, s. 147);

б) семантико-синтаксичні відношення, що виражають засіб пересування, напр.: ... *w pole wodę wozilem [końmi]* (M. Som, s. 71); *Wozilem baryłki [końmi]...* (M. Som, s. 71);

в) семантико-синтаксичні відношення на позначення знаряддя, яке є допоміжним матеріалом, напр.: ... *nie rwij [rękami] koszuli na piersi...* (R. Kudłyk, s. 179);

5) локативні семантико-синтаксичні відношення:

а) семантико-синтаксичні відношення, що позначають місцеперебування, напр.: ... *stanęły siostry pośród szlaku* (B. Olijnyk, s. 83); ... *daleko w górach żyły legendy* (M. Wład, s. 159);

б) семантико-синтаксичні відношення на позначення локативного напрямку, напр.: *I już wyszło rano Słońce na limany* (D. Czerednyczenko, s. 91); *Łasice znowu będą leżeć na okna* (І. Czernećkyj, s. 97); [Kobieta] *Pobiegła* <...> *do kuchni gotować* (W. Huźwa, s. 101);

в) семантико-синтаксичні відношення, що виражають шлях руху, напр.: *Nad rodzinnym krajem Przelot ptasiej zgrai* (D. Czerednyczenko, s. 91); *Łabędzie [latać] nad morzem* (D. Czerednyczenko, s. 93); *Od tej pory trombita wsiami huculskimi chodzi* ... (M. Wład, s. 163);

г) просторове вираження локативних семантико-синтаксичних відношень, напр.: *Neibo nad nimi...* (Т. Sewerniuk, s. 157) (у конструкції

предикат виражений імпліцитно); ... *noc* <...> *upadła na śnieg* ... (Ł. Hołach, s. 167).

У сукупності семантико-синтаксичних відношень наявні ієрархічні стосунки, тобто синтаксична ранговість. Субстанційні семантико-синтаксичні відношення визначають на найвищому рівні абстракції [1, с. 32]. Первинні субстанційні семантико-синтаксичні відношення виявлено в семантично елементарних простих реченнях, сформованих із залежних від предиката субстанційних компонентів, тому доцільніше визначати тип залежності:

а) суб'єктна семантико-синтаксичні залежність, напр.: *niech no tylko lipy zakwitną* (R. Kudłuk, s. 181); *Oj, zagrał kobziarz* ... (D. Kononenko, s. 199);

б) суб'єктна і об'єктна семантико-синтаксичні залежності: ... *gołębie dziobią* <...> *mak*... (R. Kudłuk, s. 181); *Ty oświeciłeś słowo* (M. Worobjow, s. 195); ... *kobieta koszulę* <...> *szyje* ... (M. Worobjow, s. 197);

в) суб'єктна, об'єктна та адресатна семантико-синтаксичні залежності, напр.: ... *Światło* <...> *ja przynosiłam Wam*... (S. Jowenko, s. 239);

г) суб'єктна і локативна семантико-синтаксичні залежності, напр.: *Leżę na między* ... (W. Hej, s. 205); *Leżę pośród niw ziemniaków i żyta*... (W. Hej, s. 205); ... *kania nad krajem szybuje* (W. Hej, s. 209); ... *bandurzyści zdążają przez stepy*... (B. Wojczuk, s. 33) і под. У деяких конструкціях залежний суб'єкт має імпліцитне вираження.

В ускладнених простих реченнях зреалізовані вторинні субстанційні семантико-синтаксичні відношення з різними семантичними відтінками. Вторинні семантико-синтаксичні відношення – це відношення, що виникають у разі об'єднання двох або більше елементарних речень в одне ускладнене, напр.: ... *dwie georginie* <...> *za szkłem rozkwitły*... (Ł. Hołacz, s. 169) → *Georginie dwie* + *Georginie rozkwitły* + *Georginie byli za szkłem*; *A matka wstaje rankiem i modli się* ... (I. Żyłenko, s. 177) → *Rano* + *Matka wstaje* + *Matka modli się*; *A twoja zorza żyje w twoim sercu* → *Zorza jest twoja* + *Zorza żyje w sercu* + *Serce jest twoje* (N. Stefurak, s. 335) і под.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зорієнтованість на семантико-синтаксичний аспект речення вможливила виокремити в його структурі семантико-синтаксичні відношення. Поняття семантико-синтаксичних відношень, яке, виражаючи стосунки предметів і явищ дійсності, визначає значеннєві стосунки поєднаних певним синтаксичним зв'язком синтаксичних одиниць, потребує уточнення, тому виокремлено семантико-синтаксичну залежність, яку кваліфіковано як несамостійність компонента речення, його підпорядкованість ознаковому компонентові семантико-синтаксичної структури речення. Залежний компонент визначено як складник семантико-синтаксичної структури реченнєвої конструкції, що є залежним від ознакового компонента. Перспективу подальших досліджень убачаємо в докладному аналізі синтаксичних зв'язків і виокремленні формально-синтаксичної залежності.

Джерела та література

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Городенська К. Г. Параметри семантико-синтаксичної структури елементарних односкладних речень / К. Г. Городенська // Зб. наук. пр. Полтавського держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Серія : Філологічні науки. – Полтава, 2001. – Вип. 4 (18). – С. 17 – 23.
4. Городенська К. Г. Формально-синтаксическая и семантико-синтаксическая структура предложения / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська // Zbornik povzetkov. 1 del. Jezikoslovje : 13 Mednarodni slavistični kongres (Ljubljana, 15–21 avgusta 2003). – Ljubljana, 2003. – С. 280 – 281.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
6. Масицька Т. Є. Теорія залежностей у сучасному синтаксисі / Т. Є. Масицька // Волинь філологічна: текст і контекст : [зб. наук. пр.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – Вип. 14. – С. 133 – 143.
7. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : [монографія] / Т. Є. Масицька. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с.
8. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
9. Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні : [вибрані праці] / М. Я. Плющ. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 362 с.
10. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення : [монографія] / М. І. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2004. – 464 с.

11. Grawitacja wzajemności. Antologia współczesnej poezji ukraińskiej. – Łuck : WAA «Teren», 2013. – 628 s.

Масицкая Татьяна. Особенности семантико-синтаксических отношений в польских переводах современной украинской поэзии. В статье охарактеризована семантически элементарная конструкция, в которой выделены субстанциальные семантико-синтаксические отношения. Установлено дифференциальную структуру семантико-синтаксических отношений, на основе которых выделена субстанциональная семантико-синтаксическая зависимость. Проанализированы семантико-синтаксические отношения в осложненных конструкциях. Первичные субстанциальные семантико-синтаксические отношения обнаружено в семантически элементарных простых предложениях, сформированных из зависимых от предиката субстанциональных компонентов, поэтому целесообразнее определять тип зависимости.

Ключевые слова: семантически элементарная конструкция, семантико-синтаксические отношения, субстанциональная семантико-синтаксическая зависимость.

Masytska Tatiana. Features of semantic-syntactic relations in Polish translations of modern Ukrainian poetry. A sentence holds a unique and important position in the system of syntactic units. It arranges and structures syntactic units of lower rank (syntaxemes, word combinations). The semantic-syntactic structure of a sentence is targeted at expressing and conveying semantic ties, they are semantic-syntactic dependencies that compose the semantic type of a predicate. The number of components in the semantic-syntactic structure of a sentence depends on its semantic special features. The semantic-syntactic level of a sentence construction enables to trace special features for semantic expression of sentence components and correlation between the form and content in each specific case.

Key words: semantic-syntactic structure of sentence, semantic-syntactic relations, semantic-syntactic dependency.